

דף שבועי

בס"ד

פרשת תולדות, תשפ"ב, מספר 1443

הנבואה לרבקה: חגיגה של דו-משמעות רענן אייכלר

שלישית, יש כאן דו-משמעות פרגמטית. יהא פירוש המילים **רַב וְצַעִיר** אשר יהא, כל אחת מהן יכולה לכוון או לעשו או ליעקב. מבחינת המקום במשפחה, עשו יהיה הבכור הביולוגי ויעקב יהיה הצעיר (בר' כה:כה; כז:א וכו'), אבל יעקב יזכה לבכורה המשפטית (בר' כה:לג; כז:לו). מבחינת עושר, עשו יגיד לימים "יש לי רב" (בר' לג:ט), אבל גם יעקב יגרום לרכוש של לבן לפרוץ "לרב" (בר' ל:ל), וצאנו שלו יהיו "רבות" (בר' ל:מג). מבחינת גודל האוכלוסייה, לעשו יהיו "אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ" (בר' לב:ז; לג:א), אבל גם יעקב יהיה "לְשָׁנֵי מַחֲנוֹת" (בר' לב:יא), וה' יבטיח לו שזרעו לא ייספר "מֵרַב" (בר' לב:ג; השו' כח:יד). השאלה מי גדול ומי קטן תמשך לצורך ולעלות בתנ"ך. צאצאי יעקב הם עם "רַב" לפי יוסף (בר' נ:כ) ופרעה (שמ' א:ט), וגם משה יתאר אותם ככוכבי השמים "לרב", גם בתחילת תקופת המדבר (דב' א:י) וגם בסופה (דב' י:כב). עם זאת, משה ידגיש שה' אינו חושק בבני ישראל "מֵרַבְּכֶם", כי הם למעשה "הַמְעַט" מכל העמים (דב' ז:ז). מאוחר יותר, ה' יצהיר שהוא עשה את אדום "קָטָן" בעמים (יר' מט:טו; עוב' א:ב).⁴

רביעית, יש כאן דו-משמעות לקסיקלית מורחבת. שכן נבואות עשויות מטבען להתפרש באופנים לא-אינטואיטיביים.⁵ כשאנו קוראים את הנבואה לרבקה בתורה, אנו צריכים להביא בחשבון משמעויות אפשריות למילותיה מעבר למשמעותן הרגילה. בהקשר זה, יש לשים לב לכך שלשתי מילות המפתח, **רַב וְצַעִיר**, יש משמעויות מקצועיות! **רַב** פירושו קָשָׁת (יר' נ:כט; איוב טז:ג; משלי כו:ג; אולי יר' טז:טז; תה' נה:יט; וראו גם בר' כא:כ; מט:כג; תה'

בתחילת פרשתנו רבקה הולכת "לְדַרֵּשׁ אֶת ה'" (בר' כה:כב). כלומר, לבקש את דבר ה'. וזו התשובה שהיא מקבלת (פס' כג):

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ
שְׁנֵי גֵיִים בְּבֶטְנְךָ
וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יֵרְדוּ
וְלֹאִם מְלֹאִם יֵאָמֵן
וְרַב יַעֲבֹד צַעִיר.

שני האיברים הראשונים של הנבואה מודיעים שהבנים ברחמה הם שני לאומים שונים, ועל כן מתחרים. האיבר השלישי שובר את הסימטריה ומודיע, שאחד מהלאומים יגבר על השני, והוא מעלה בלב השומע את השאלה איזה מהם יגבר. איבר המפתח של הנבואה הוא הרביעי, שנראה כבא לענות על שאלה זו. אך התשובה מסובכת בכך ששלוש מילות האיבר מכילות לא פחות מארבעה סוגים שונים של דו-משמעות.

ראשית, יש כאן דו-משמעות תחבירית. כיוון שחסר סמן המושא הישיר "את", איננו יודעים אם הרב יעבוד את הצעיר, או שמא הצעיר יעבוד את הרב. היעדר המילה את בולט במיוחד, משום שאילו היא הייתה נוכחת, הייתה לנבואה משקל סימטרי של 4-3-4-3 במספר מילותיה.¹

שנית, יש כאן דו-משמעות לקסיקלית. מהו בעצם "רַב" ומהו "צַעִיר"? מילים אלו אינן הפכים, והן אינן מונגדות אחת לשנייה באופן ישיר בשום מקום אחר בתנ"ך.² "רַב" פירושו גדול בכוח או במספר. "צַעִיר" פירושו בדרך כלל קטן בשנות חיים, אבל לפעמים פירושו חסר כוח חברתי או פוליטי (שמ"א ט:כא; יש' ס:כב; מיכה ה:א; תה' סח:כח; קיט:קמא). האם הכוונה למרבה צאצאים וממעטי צאצאים? לעשיר ועני? לחזק וחלש? לא ברור.³

המלחמה או המשפט. טיסמוס חשב שהאורקל התייחס לספורט, אך התברר שהוא התייחס למלחמה.

הרודוטוס, **היסטוריות** 9.33.2.

4 דו-משמעויות פרגמטיות מעין זו נפוצות מאוד באורקלים מדלפי. דוגמה טובה היא ההבטחה לקרויסוס מלך לוד שאם הוא ישלח צבא נגד הפרסים הוא ישמיד "ממלכה גדולה". קרויסוס חשב שזו תהיה יריבתו פרס, אך התברר שהיא הייתה ממלכתו שלו, לוד. הרודוטוס, **היסטוריות** 91.4, 86.1, 1.53.3.

5 קרויסוס מלך לוד הנ"ל קיבל אורקל מדלפי, שלפיו הוא ימלוך עד ש"פרד" ימלוך על מדי. הוא האמין, בצדק, שבהמה לעולם לא תמלוך על מדי, והסיק מכך ששולתו תתקיים לנצח. אך התברר שבמקרה זה, הכוונה לא הייתה לפרד ממש, אלא לבן אנוש בעל ייחוס אתני מעורב. הרודוטוס, **היסטוריות** 1.55-56.

* ד"ר רענן אייכלר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

** דבר תורה זה הוא עיבוד של מאמרי: Raanan Eichler, "The Oracle of Rebekah: An Ambiguous Etiology", *Biblica* 100/4 (2019): pp. 584-593.

1 דו-משמעויות זו ניתנת להשוואה לזו שבאורקל שקיבל פירוס בדלפי, לפי המחבר הרומאי אניוס: "אתה, צאצא איאקוס, צבא רומא יכול לנצח". קיקרו, **דה דיביניציה** 2.56.116.

2 הן מונגדות בעקיפין ביר' ל:יט; וראו דב' לב:ב.
3 השו', למשל, לאורקל שקיבל טיסמוס בדלפי, לפיו הוא יזכה "בחמש תחרויות גדולות". המילה היוונית שתורגמה כאן "תחרות" עשויה לכוון לתחום הספורט,

ישראל (בר' לו:לא = דה"א א:מג), וברור היה שלישראל אין סיכוי נגדו במלחמה (במ' כ:יד-כא; שופ' יא:ז). אך משישראל התארגן כממלכה, הוא גבר על האדומים, שהוכרעו הן על ידי שאול (שמ"א יד:מז) והן על ידי דוד (מל"א יא:טו-טז; תה' ס:ב) ונעשו "עבדים" לשני (שמ"ב ח:יד; דה"א יח:יב-יג). מצב זה נמשך עד לתקופת יהושפט מלך יהודה (מל"א כב:מח; מל"ב ג:ט). אך בימי יהורם בנו, אדום מרד ואולי גם סיפח אליו שטחים המאוכלסים ביהודים (מל"ב ח:כ-כב = דה"ב כא:ח-י). נינו של יהורם, אמציה, ניצח את אדום בקרב (מל"ב יד:ז, י; דה"ב כה:יא-יב, יד, יט). המצב התהפך שוב בחורבן יהודה, כשהאדומים ניצלו את ההזדמנות להרוג, להשמיד, לבזוז ולצוד ראשים (יואל ד:יט; עוב' א:יא-יד; תה' קלז:ז). תהפוכות אלה גרמו למחברי המקרא ליחל בתשוקה עזה למפלת אדום ולניצחון ישראל עליו (במ' כד:יח; יש' יא:יד; לד; יר' מט ז-כב; יחז' כה:יב-יד; לה; עמוס א:יב; ט:יב; מלא' א:א-ה; איכה ד:כא-כב).

מגילת אסתר רומזת כידוע לסיפור עשו ויעקב בספר בראשית (השוו אס' ד:א עם בר' כז:לד). היא ממשיכה את התמה של מטוטלת הכוחות בתיאור המאבק בין מרדכי היהודי מזרע יעקב להמן האגגי (אס' ג:א,י; ח:ג) מזרע עשו (שמ"א ט"ו; בר' לו:יב = דה"א א:לו). המן זוכה ל"רב" בנים (אס' ה:יא), אך הם נהרגים, ואילו אחיו היהודים של מרדכי, שאותם ביקש המן להרוג, נעשים בסוף ה"רב" החי והקיים (אס' י:ג). ייתכן שצריך לראות את הסיפור המוזר בתלמוד, שבו האמורא רבה שוחט את חברו ר' זירא (בבלי מגילה ז ע"ב), כווריאציה נוספת על תמה זו. השם הארמי רבה, שפירושו "הגדול", הוא אחיה של המילה העברית רב, ואילו השם זירא, שהוא קיצור של זעירא, כלומר "הקטן", הוא אחיה של המילה העברית צעיר. בתקופת האמוראים, יהודים כבר התחילו לזהות את רומי עם אדום (בבלי מגילה ו ע"א), וזיהוי זה הפך ברבות הימים לזיהוי הנצרות עם עשו. מצידם, נוצרים רבים ראו ביהדות הוותיקה יותר את עשו הבכור, המשועבד להם כמי שמגלמים את יעקב הצעיר. כך, הנבואה לרבקה והכתובים הקשורים אליה לא הביעו רק יריבות לאומית היסטורית, אלא שימשו גם כשורשיה של שנאה קונספטואלית ששרדה, באמצעות פשיטת צורה ולבישת צורה, למשך אלפיים שנה.

מתופעות מלבבות, כמו צעדת נוצרים אוהבי ישראל בירושלים בחג הסוכות, נראה ששנאה זו הולכת ונעלמת, ומי ייתן שכמוה יתרפאו גם שנאות אחרות במהרה בימינו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

יח:טו); צעיר פירושו רועה (יר' מט:כ; יד:ג קרי; מח:ד קרי; ואולי יש לקרוא כך גם בזכ' יג:ז). הקשת הוא בוודאי עשו (בר' כז:ג; כה:זז), והרועה הוא בוודאי יעקב (בר' כז:ט, כז [השוו ד:כ]; כט:י; ל:כט-מג). מעבר לכך, אפשר לקרוא את רב כרב משורש ר"ב, במשמעות "מתמודד, מתאבק, שאפתן" (יש' יט:כ).⁶ ואילו את התיבה צעיר אפשר להבין כצורה יוצאת דופן של שציר, כפי שהיא אכן מופיעה בעברית של חז"ל: "צעירת הרגליים" ככינוי לארנבת (מכילתא דר"י על שמ' יב:מ = ירושלמי מגילה א, ח = בבלי מגילה ט ע"ב), ופירושו "שעירת הרגליים". חילוף צ-ש מתרחש, למשל, בשמו של אבי התאומים, שנקרא בדרך כלל יצחק אך לפעמים גם ישחק (יר' לג:כו; עמוס ז:ט, טז; תה' קה:ט). המתאבק הוא בוודאי יעקב, שזוכה לשמו כשידו אוחזת בעקב אחיו כבר ביציאתו מהרם (בר' כה:כו), ושעליו נאמר: "ויָרַב בְּלָבָן" (בר' לא:לו). השעיר הוא בוודאי עשו, שדומה בלידתו ל"אֲדָרְתִּי שְׁעָר" (בר' כה:כה), שנקרא אחר כך "אִישׁ שְׁעָר" (בר' כז:יא) ושידיו "שְׁעָרֹת" (בר' כז:כג). כל התיאורים הללו משחקים כמובן במילה שציר, אחד משמותיו של העם שיוחס לעשו (בר' לב:ד וכו'), ונראה שמילה זו אכן מופיעה בתנ"ך פעם אחת בצורת צעיר (מל"ב ח:כא).

אפשר היה לחשוב, שעד סוף ברכת יצחק (בר' כ"ז), עשו הוא זה שיעבוד את יעקב. שהרי בברכה הניתנת ליעקב מובטח "ועבדוך" (שם:כט; ראו גם בר' כז:לז), ואילו בברכה הניתנת לעשו מובטח "ואת אחיך תעבד" (שם:מ). אך בכלל לא ברור שסיפור זה מניח באמת את מה שרוב קוראיו חושבים שהוא מניח, דהיינו שהזוכה בברכה הוא זה שנוכח פיסית במעמד נתינתה, ללא קשר לכוונת הנותן. יצחק בוודאי התכוון בדיבורו לתת את הברכה הראשונה לעשו, והוא אף ציין בפירוש שהברכה מכוונת לאותו בן שריחו "כְּרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בְּרָכוּ ה'" (שם:כז), שהוא עשו. ייתכן שסיבת אי-הרצון של יצחק לתת לעשו ברכה שנייה (שם:לו-מ), שהיא מן הסתם הברכה שהוא תכנן לתת ליעקב בתור הבן השני, היא שאין הוא יודע מה תהיה תוצאתה של ברכה כזו בתנאים אלה. כוונתו של עשו להרוג את יעקב (שם:מא) מעידה שגם הוא היה סבור שלא נקבע סופית שהוא יעבוד את יעקב. כשהאחים מתאחדים לבסוף, מאמצי הפיוס של יעקב כוללים את תחינתו: "קח נא את בְּרַכְתִּי" (בר' לג:יא), המהדהדת בדיוק את זעקתו של עשו "וְהִנֵּה עֲתָה לָקַח בְּרַכְתִּי" (בר' כז:לו). וכשיעקב קורא לעצמו "עבד" של עשו חמש פעמים במעמד זה (בר' לב:ה, יט, כא; לג:ה, יד), הוא מפגין ניסיון לא רק להכריע את תוצאות ברכתיו של יצחק, אלא גם לפתור את דו-המשמעות בנבואה לרבקה, לטובת עשו.

מהו תפקידן של כל דו-המשמעויות האלה? בתקופת המקרא, לצד ההכרה בקרבת דם, להטה שנאה יוקדת במיוחד בין ישראל/יהודה לאדום (יח' כה:יב; לה:ה; עמוס א:יא; דב' כג:ח-ט). כפי שהדברים מתוארים בתנ"ך, יחסי הכוחות בין שני העמים הללו היו מטוטלת מסחררת כזו, שרק סיפור מוצא רווי בדו-משמעויות יכול לבטא כראוי. בימי קדם, אדום היה חזק יותר: הוא התארגן כממלכה הרבה לפני

6 עד ימי הביניים, התורה לא הייתה מנוקדת.